

OPONENTSKÝ POSUDEK DIPLOMOVÉ PRÁCE
Martin Vraný: *Speaking the Mind, Minding the Language*

Jan Palkoska, Ph.D.
ÚFaR FF UK

1. Obecná charakteristika

Rámcovým záměrem Martina Vraného v předložené diplomové práci je navrhnout a rozpracovat určitý způsob, jímž by snad bylo možné plně „naturalizovat vědomí“, tj. koncipovat vědomí tak, aby mohlo být uspokojivě popsáno a vysvětleno výhradně na půdě empirických věd. Takovou „naturalizaci“ totiž autor považuje – jak naznačuje v *Úvodu* (kap. 1) – za plodný přístup při řešení některých podstatných aspektů problému vztahu mezi myslí a tělem, jak je zkoumán v současné filosofii mysli. Výklad postupuje ve dvou systematických krocích: Nejprve (v kap. 2) se Martin Vraný snaží ukázat, že je nesprávné identifikovat ten aspekt vědomí, který se podle všeho nejvíce vzpírá „naturalizaci“ (jejíž explanační rozsah – jak Vraný zdůrazňuje na str. 10n. – se omezuje na „strukturu a funkci“), s tzv. qualii neboli fenomenálními vlastnostmi a že je mnohem příhodnější koncipovat takový „nepoddajný“ aspekt vědomí s tím, co Kant nazývá „transcendentální jednotu apercepce“. V druhém kroku, na němž spočívá hlavní váha práce (kap. 3-5), pak Martin Vraný komplexně hájí tezi, podle níž je kantovská transcendentální jednotu apercepce natolik podstatně a úzce provázána se schopností užívat jazyk, že přiměřený vědecký popis a vysvětlení jazykové praxe by se v principu mohl stát *eo ipso* i přiměřeným vědeckým popisem vědomí, a to nejen co do jeho empirických, nýbrž právě i transcendentálních aspektů, což otevírá vyhlídku na hledanou úplnou „naturalizaci“ vědomí. V jádru obhajoby uvedené teze je myšlenka, že transcendentální jednotu apercepce spočívá ve výkonu původních syntéz (tj. aplikace pojmů na smyslové intuice) nutně doprovázený transcendentálním Já; a že zároveň oblast pojmů a/nebo (v aplikaci pojmů spočívajících) soudů či syntéz je nedílně provázána s jazykem, či přesněji s jazykovou praxí (při jejímž uchopení autor následuje především R.Brandoma).

Martin Vraný v ní osvědčuje bezpečné ovládnutí potřebných badatelských dovedností, jako je korektní a zároveň kritická práce se sekundární literaturou, zohledňování různých stanovisek k nastoleným problémům a soustavné kritické přezkoumávání vlastních průběžných závěrů. Výklad je velmi dobře a přehledně strukturován, pro autora je charakteristické přesné vyjadřování a soustředěné sledování dané myšlenkové linie bez zbytečných odboček a rozměňování. Angličtina Martina Vraného je (nakolik mohu posoudit) solidní, s minimem gramatických chyb (v textu jsem našel několik překlepů, které jsem v práci vyznačil). Ocenění si ovšem zaslouhuje především fakt, že Martin Vraný se zdárně zhostil ambice vypracovat původní věcné stanovisko k aktuálnímu a mimořádně náročnému filosofickému problému. V *Úvodu* autor poznamenává, že „the thesis does not design a theory of consciousness. Its main purpose is to support the idea (and specify its sense) that language is constitutive of consciousness.“ (str. 8). Takový cíl je ovšem skromný pouze zdánlivě a výsledky, které Martin Vraný prezentuje, představují pozoruhodný filosofický výkon. Je to právě tento aspekt, díky němuž podle mého názoru předložená diplomová práce svou úrovní výrazně převyšuje běžný standard.

2. Diskuse, kritika

Není samozřejmě překvapivé, že takto ambiciózní práce vykazuje mnoho diskutabilních aspektů. Uvedu jen některé z větších obtíží, případně nejasností, na něž jsem připadl a u nichž Martina Vraného při obhajobě poprosím o vyjádření.

(1) Nejsem si jist, zda se autorovi nakonec podařilo jasně specifikovat, v jakém přesně smyslu je tedy „language constitutive of consciousness“, což je deklarovaný hlavní cíl práce. Formulace v *Závěru*, kterou lze považovat za nejautoritativnější pokus o takovou jasnou specifikaci, zní: „Mastering language *requires* that the speaker develops the capacity to think about meaning, to deliberate on what to say. This capacity is very complex and *the conditions it entails have direct significance* for consciousness. (...) Roughly speaking, *the preconditions of consciousness, revealed by transcendental considerations, are fulfilled by the full-fledged linguistic capacity.*“ (str. 63, má zdůraznění) Tím ale v důsledku není (nakolik dohlížím) řečeno nic víc, než že „the full-fledged linguistic capacity“ platí za materiální postačující podmínku pro ustavení vědomí v jeho transcendentální dimenzi, a otázka, v jakém přesně smyslu tedy jazyk je pro vědomí „konstitutivní“, zůstává nezodpovězena. Bezprostředně před citovanou pasáží v *Závěru* Martin Vraný uvádí prostě, že „between the characteristic features of consciousness and the features recognized in language and its use“ jsou „*striking similarities*“. (str. 63, mé zdůraznění) Výše v oddílu 5.1 ovšem čteme, že „[o]n the logical side [tj. s ohledem na transcendentální, nikoli pouze empirické vědomí – J.P.], (...) consciousness as a *theoretical* concept (or entity) *owes its criteria of correct application to* (or manifests itself in) a pattern of linguistic expressions.“ (str. 57, druhé zdůraznění mé). A konečně v oddílu 2.3.3. je jazyk označen jako „natural foundation of transcendental features“ na základě toho, že „judgements (the outcome of synthesis) can be *expressed in language*“ (str. 25, mé zdůraznění), přičemž platí, že „[t]he *(inter)dependence* of the [transcendental – J.P.] ‘I’ and acts of synthesis *is logical, not causal*“. (tamt., má zdůraznění) Není jasné, zda a v jakém smyslu lze chápat všechna tato vyjádření vposled jako synonymní nebo alespoň ekvivalentní. Mám-li uvedenou nejasnost vyostřit do dilematu, lze se ptát: je jazyková dovednost (se všemi komplexitami, které Martin Vraný pečlivě mapuje) resp. jazykový výraz jen *korelát*em, anebo *principem* transcendentální dimenze vědomí? Anebo jinak: máme onu „natural foundation of transcendental features“ chápat ve smyslu pouhého explanačního nástroje, anebo silněji ve smyslu nějakého *ontologického* zakládání?

(2) Přinejmenším jeden krok autorova argumentu proti qualiím, rozpracovaného v oddílu 2.1.1, se mi nezdá zcela přesvědčivý; konkrétně nejsem spokojen s odpovědí Martina Vraného na pokus obhájit qualia, který imaginární protivník prezentuje na str. 16, odst. 2 a ve kterém je quale koncipováno jako „that what induces the report [‘I am in pain’ and the like – J.P.]“. (tamt.) Martin Vraný správně uvádí, že protivníková obhajoba „suggests that identity criteria are stated in terms of identical reports“, a vyvozuje, že „in that case [the criteria of identity and therefore – J.P.] the reality of qualia would directly depend on our judgements, and hence qualia would not be *intrinsic* properties of our mental states.“ (tamt.) Mám ale za to, že taková strategie dokazuje příliš mnoho, neboť ji lze *mutatis mutandis* uplatnit i na autorovu vlastní pozitivní alternativu, tj. na transcendentální jednotu apercepce: Martin Vraný totiž tvrdí, že „[transcendental] consciousness as a *theoretical* concept (or entity [*sic!* – J.P.]) *owes its criteria of correct application to* (...) a pattern of linguistic expressions“ (str. 57); tím se ovšem – nakolik dohlížím – zavazuje k tomu, že i transcendentální vědomí spadá pod působnost quínovské zásady „no entity without identity“ – a to navzdory tomu, že Vraný opakovaně zdůrazňuje výlučně funkční či operacionální a zároveň „logický“ charakter této transcendentální dimenze vědomí: pro takový závazek mluví jednak fakt, že zejména v případě *teoretických* entit jsou (alespoň ve standardním fregovském rámci) „criteria of

correct application“ podstatně odvislá od kritérií identity,¹ jednak Vraného vlastní vyjádření, podle nějž „the ‘I’ in this [i.e. transcendental – J.P.] self-consciousness is only apperceived, and thus it is devoid of any properties which are otherwise, i.e. in ordinary perception (...), means of identification. Meaning of the ‘I’ of apperception is that it is *the* logical subject in which all acts of synthesis are united (...).“ (str. 25) A zdá se mi, že za této situace by pro „realitu“ uvedeného „logického subjektu“ fakt, že „its criteria of correct application“ závisejí na „pattern of linguistic expressions“ (str. 57), byl neméně fatální než je podle Martina Vraného fakt, že „identity criteria are stated in terms of identical reports“ (str. 16), fatální pro realitu qualií. Je možné, že Vraný zamýšlí zablokovat tuto analogii poukazem na to, že „the unity is a quality of consiousness as a whole, whereas qualia are qualities of mental states, i.e. of differentiated contents of consiousness.“ (str. 17) Nezdá se mi však, že by takový krok mohl být úspěšný, platí-li, že i u vědomí v jeho transcendentální dimenzi dává smysl požadavek na určení kritérií identity.

(3) Domnívám se, že Martin Vraný ve své úvodní diskusi o zásadě „no entity without identity“ (str. 13n.) zanedbává zásadní rozdíl mezi kritérii identity pro konkrétní a pro abstraktní resp. teoretická jsoucna, a navíc nedostatečně rozlišuje mezi kritériem identity a definicí věci. Mám podezření, že přesně tyto rozdíly jsou vysoce relevantní pro orientaci v problematice naznačené v bodě (2).

(4) Při ustavování širšího heuristického rámce své práce Martin Vraný v *Úvodu* píše: „I am convinced, and I will not argue further for this belief as I find it a fundamental one, that consiousness is a natural phenomenon. It follows then that it is itself an empirical matter whether the mind-body relation will be satisfactorily explained by science. We should not claim now that it *cannot* be explained (...).“ (str. 6) A níže: „[I]f minds are natural phenomena then the possibility of their explanation is not a conceptual matter.“ (str. 10) Nehodlám samozřejmě zpochybňovat pravdivost antecedentu dané implikace, kterou Martin Vraný klade jako fundamentální postulát. Mám nicméně podezření, že tu jde o *non sequitur*. Závěr by neproblematicky plynul pouze tehdy, pokud by se buď „přírodní fenomén“ prostě stipuloval jako to, co je veskrze uspokojivě vysvětlitelné vědeckými prostředky – což by ovšem v daném kontextu znamenalo *petitio principii* –, anebo pokud by uspokojivá vysvětlitelnost vědeckými prostředky pojmově vyplývala z pojmu přírodního fenoménu, což je ovšem samo netriviální a poměrně spornou otázkou: existuje nejedna ontologická koncepce, podle níž o (všech či alespoň některých) vlastních předmětech empirických věd platí, že *nejsou* zcela uspokojivě vysvětlitelné pouze vědeckými prostředky.

3. Závěrečné hodnocení

Jak již řečeno, považuji předloženou práci za nadstandardně kvalitní, jednoznačně ji doporučuji k obhajobě a navrhuji ohodnotit ji jako *výbornou*.

V Praze dne 25.1.2010

¹ Pro ilustraci uvádím kanonické podání z SEP: „The relation between the criterion of identity for *F*s and the criterion of application for the concept *F* (...) is then that to be an *F* is just to be something for which questions of identity and distinctness are to settled by appeal to the criterion of identity for *F*s.“ (<http://plato.stanford.edu/entries/identity/#4>)